

Türkçe'de Kişilik Özelliği Tanımlayan Sıfatların Yapısı ve Beş Faktör Modeli

Oya SOMER*
Ege Üniversitesi

Özet

Türk dilindeki kişilik özelliklerini tanımlayan sıfatların yapısının incelendiği bu çalışma, 538 kişilik (287 kadın, 249 erkek) bir yetişkin örnekleme üzerinde yürütülmüştür. Somer'in bir ön çalışmasından alınan tek uçlu ve yedi basamaklı olarak kişilerin kendilerini değerlendirdikleri 235 adet sıfat ölçeği Türk dilinde kişilik özelliklerini tanımlayan sıfatların temsilcisi olarak seçilmiştir. Faktör Analizi sonucunda sıfat ölçeklerinin beş temel faktör boyutu altında temsil edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler Somer ve Goldberg'un (basımda) aynı sıfat ölçeklerini kullanarak üniversite örnekleme ile yaptıkları çalışmada elde ettikleri faktörlerle karşılaştırılmış ve yüksek faktör uyumu katsayıları elde edilmiştir. Elde edilen beş temel faktör çeşitli ülkelerde dil hipotezinden hareketle yapılan çalışmalardan ortaya çıkan ve Beş Faktör Modeli ya da Büyük Beşli olarak tanınan temel faktörlerle içerik açısından karşılaştırıldığında, özellikle ilk dört faktörün (Dışadönüklük, Yumuşak Başlılık, Sorumluluk, Duyusal Dengelilik) büyük ölçüde modeli destekleyici bir yapı gösterdiği, beşinci faktörün ise (Zeka / Deneyime Açıklık) yine literatürle uyumlu olarak daha az net bir yapı gösterdiği kanısına varılmıştır

Anahtar Kelimeler: Türk dili, kişilik özelliği belirten sıfatlar, Beş Faktör Modeli.

Abstract

In this study, the factorial structure of Turkish language trait-descriptive adjectives was investigated on a sample of 538 adults (287 women, 249 men). The 235 adjective scales were obtained from a study of Somer (in press), as representatives of Turkish trait-descriptive terms. The participants rated themselves on unipolar and seven-step adjective scales. Five main factors were obtained as a result of a factor analysis. These five factors were compared to the factors obtained in a university sample by Somer and Goldberg (in press) and high factor congruence coefficients were found. When the contents of these five factors were compared to the Big-Five Model, the four of the five factors (Extroversion, Agreeableness, Conscientiousness, and Emotional Stability) showed great similarities and gave support to the model, but the last factor showed a less clear structure which is similar to the findings reported in the literature.

Key Words: Turkish Language, trait-descriptive adjectives, Big-Five Model

* Yazışma adresi: Yrd. Doç. Dr. Oya Somer, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 35100 Bornova, İzmir.
E-posta: osomer@edebiyat.ege.edu.tr

Yazar, bu çalışmaya kaynaklık eden 1300 adet Türkçe kişilik sıfatının geliştirilmesindeki katkı ve yol göstericiliği için Yurdal Topsever'e, sıfat listesinin Türk dilinin özelliklerine uygun olarak geliştirilmesindeki katkıları için Günay Karaağaç'a ve fikir ve eleştirileri ile katkıda bulunan Lewis R. Goldberg'e teşekkürlerini sunar.

Yüzyılımızın başından beri kişilik kuramcılarını kişiliği açıklamada çok çeşitli kuramsal yapılar ortaya atmışlar, bu farklı kaynaklardan ortaya çıkan kuramlar zaman zaman birbirleriyle uyum göstermişler, zaman zaman da birbirlerini tamamen dışlayacak şekilde ters düşmüşlerdir. Pervin (1985), birçok kuramcının bugün hala üzerinde uzlaşılabilir bir kişilik kuramı konusunda kötümser olduklarını belirtmektedir.

Kişilik özelliği (trade) tanımlayan sıfatların çalışılması kişiliği tamamen kapsamamakla birlikte, bu yaklaşım dilden hareketle kişiliğin ele alınmasında geniş bir çerçeve sağlamaktadır. Kişilik özelliklerinin çalışılmasında temel bir yaklaşım, insanların gösterdikleri bireysel farklılıkların dünyadaki bütün dillerde kodlanacağı ve sözcükler halinde yansıtacağı hipotezinden hareketle kişilik yapısını kapsayacak bir sınıflama oluşturma çabalarıdır. Bu çabalar, Goldberg (1995) tarafından özetlendiği gibi, Galton'un önerileri ile başlamış Thurstone, Allport ve Odbert ve Norman'ın çalışmaları ile önemli gelişmeler kaydetmiştir. Galton'un kişilik terimlerinin kendi aralarında ilişkili olacağı önerisi ve çalışmaları zamanındaki teknik yetersizlikler nedeniyle yarım kalmış, ancak kendinden sonraki araştırmacıları bu kişilik tanımlayan terimler arasındaki iç ilişkileri keşfetmeye ve yapısal bir temsil oluşturmaya yönelmiştir. Bu amacı gerçekleştirme olanağı L. L. Thurstone'un geliştirdiği faktör analizi olarak bilinen istatistiksel tekniği bu alana uygulaması ile ortaya çıkmıştır. Thurstone deneklerinden iyi tanıdıkları birisini, 60 adet sık kullanılan kişilik özelliği tanımlayan sıfatı kullanarak tanımlamalarını istemiştir. Thurstone bu yeni tekniği kullanarak bu 60 sıfatın beş geniş faktör içerisinde toplandığını bulmuştur Galton'un İngilizce sözlükteki kişiliğe ilişkin terimlerle ilgili tahminleri, Allport ve Odbert'in çalışmaları

ile netleşmiş ve Norman'ın çalışmaları ile üzerinde birçok araştırmaların yapıldığı bir liste ortaya çıkmıştır.

Cattell (1947), Allport ve Odbert'in kullandığı yaklaşık 4500 sıfatla yaptığı çalışma sonucunda bu sıfatları 35 iki uçlu değişken haline getirmiş ve faktör analizleri sonucunda 16 faktör bulmuştur. Ancak daha sonra Cattell'in değişkenleri ile analiz yapan diğer bazı araştırmacılar bu faktörleri bulamamışlar ve yalnızca beş genel faktör elde etmişlerdir. Fiske ve Amerikan Hava Kuvvetlerinden Tupes ve Cristal, Cattell'in değişkenleriyle yaptıkları analizlerde İngilizcede bireyleri tanımlamakta kullanılan terimlerin beş temel faktörde organize olabileceklerini göstermişlerdir (aktaran Digman, 1990). Norman (1963) da, Cattell'in sıfatlarından oluşturduğu iki uçlu ölçeklerle ve arkadaş derecelemeleri yöntemiyle yürüttüğü çalışması sonucunda, yalnızca beş güçlü faktörün varlığını saptamıştır. Digman ve Takemoto-Chock aynı şekilde, Cattell'in faktörlerini bulamamışlar, yalnızca beş faktörün varlığına değinmişlerdir (aktaran Digman ve Inouye, 1986). Borgatta (1964), beş ayrı yöntemle toplamış olduğu veriler üzerinde yaptığı analizlerde yine bulunduğu beş temel faktörün varlığına işaret etmiştir. Cattell'in terimleri ile başlattığı çalışmalarına Norman (aktaran Goldberg, 1992), Webster'in Üçüncü Yeni Enternasyonal Sözlüğünden 18,125 kişilik özelliği belirten terimden, nisbeten daha tanıdık ve muğlak olmayan 4063 terim çıkartarak devam etmiştir. Bu temsil edici sıfatlarla yaptığı çalışmalarda Norman yine beş faktörün varlığını göstermiştir.

Çeşitli çalışmalarda ortaya çıkan bu beş faktör şöyle adlandırılacaktır:

I. *Dışadönüklük'e karşılık İçedönüklük* (Extroversion - Introversion),

II. *Yumuşak Başlılık/Uyumluluk'a karşılık Antagonizm* (Agreeableness-Hostility, Antagonism),

III. *Güvenilirlik/Sorumluluk'a karşılık Sorumsuzluk* (Conscientiousness - Undependability),

IV. *Duygusal Dengelilik'e karşılık Nörotiklik* (Emotional Stability -Neuroticism)

V. *Deneyime Açıklık/Zeka'ya karşılık Tutuculuk* (Openness to Experience/Intellect - Conventuality/ Lack of Intellect) olarak isimlendirilmektedir.

Ancak kişilik özelliği modellerindeki bu gelişmeler, 1960 ve 1970'lere gelindiğinde yoğun eleştirilerle karşılaşmış ve yaklaşık 15 -20 yıl süren bir duraklama devresi geçirmiştir. D'Andrade (1965) ve Shweder (1975) gibi bazı araştırmacılar, kişilik özelliklerini araştırmacıların ve değerlendirme yapan kişilerin kafasında oluşan bir illüzyon olarak değerlendirmişlerdir. Bu devrede ağırlık kazanan radikal davranışçı yaklaşım ve bazı deneysel sosyal psikoloji araştırmaları da kişiliği ve davranışı açıklamada durumsal faktörlere ağırlık vererek, kişilik özelliği modellerindeki araştırmalarda duraklamaya katkıda bulunmuştur. Oysa Funder ve Ozer (1983) çalışmalarında durumsal değişkenlerin varyansın ancak %15'ini açıklayabildiklerini göstermişlerdir. Bu karşıt görüşlerdeki konuların birçoğunun bugün çözüme ulaştırıldığı savunulmaktadır (örn., Borkenau, 1992; Funder, 1991).

1980'lerden sonra kişilik özelliği modelleri ile ilgili çalışmalar tekrar hız kazanmıştır. Goldberg (1981), sözlükteki sıfatlara dayalı olarak yaptığı çalışmada beş güçlü faktörün ortaya çıktığını belirtmiş ve birçok kişilik kavramının bu beş faktör çerçevesinde kuramsal olarak organize edilebileceğini ileri sürmüştür. Takip eden yıllarda birçok araştırmacı (Church ve Burke, 1994; Costa, McCrae ve Dye, 1991; Digman ve Inouye, 1986; Goldberg, 1990, 1992; Hofstee, Raad ve Goldberg, 1992; Johnson ve Ostendorf, 1993; MacDonald, 1995; McCrae, 1987, 1993; McCrae ve Costa, 1985, 1987, 1988, 1989, 1991; Piedmont, McCrae ve Costa, 1991; Trapnell ve Wiggins, 1990) İngiliz dilinde Beş Faktör Modeli (BFM) üzerine araştırmaları sür-

dürmüşler ve bu modeli destekleyici veriler sunmuşlardır. Bu araştırmacıların bir kısmı kişilik özelliklerinin güdüler, ihtiyaçlar, benlik gibi psikolojik yapılar ve genetik yatkınlıklarla ilişkisini araştırmışlar ve kişilik özelliklerine kuramsal bir çerçeve kazandırma yolunda yoğun çaba harcamışlardır (örn., McCrae, 1987, 1993; McCrae ve Costa, 1988, 1989, 1991; Piedmont, McCrae ve Costa, 1991). Diğer bazıları genetik temellerle bağını kurmaya çalışmışlardır (örn., McCrae, Costa, Del-Pilar, Rolland ve Parker, 1998; McDonald, 1995; Tellegen ve ark., 1988). Bazı araştırmacılar ise (örn., Saucier ve Goldberg, 1996), kişilik özelliklerinin fenotipik özelliklerini vurgulamışlardır.

Digman (1990), BFM' nin kişiliğe ilişkin neden sorusuna bir cevap oluşturmasa da kişiliğin yapısına ilişkin olarak iyi bir cevap oluşturduğunu belirtmektedir. McAdams (1995) da, kişilik açıklamalarında neden sorusunun cevaplanmasından önce ne sorusuna cevap bulunmasının gereğine işaret etmektedir.

BFM' nin geçerliği yalnızca İngilizce'de değil dünyadaki diğer başka dillerde de araştırılmaktadır. Kişilik tanımlayıcı terimlerle ilgili çalışmalar Çince, Çekoslovakça, Hollandaca, Filipince, Almanca, İbranice, Macarca, İtalyanca, Lehçe ve Rusça'da yürütülmüştür (De Raad, Perugoni, Hrebickova ve Szarota, 1998). Bond, Nakazato ve Shiraishi (1975) Japonya'da yaptıkları çalışmada beş faktörü elde etmişlerdir. Filipin'de, Almanya'da ve İsrail'de BFM'ni destekleyen bulgular elde edilmiştir (Digman, 1990). Paunonen, Jackson, Forsterling ve Trezebinski (1992) de, BFM' nin genellenebilirliğine ilişkin verilerin, yalnızca İngiliz diliyle sınırlı olmadığına dikkat çekmektedirler. Araştırmacılar, sözel ve sözel olmayan kişilik envanterleri ile dört ülkede (Kanada, Finlandiya, Polonya ve Almanya) yürüttükleri çalışmada, modeli destekleyen bulgular elde etmişlerdir. Piedmont ve Chae (1997) Kore'de yetişkinlerle yürüttükleri çalışmaları sonucunda, BFM' nin kültürlerarası genellenebilirliğine ilişkin des-

tekleyici veriler elde ettiklerini belirtmektedirler. McCrae, Costa, Del-Pilar, Rolland ve Parker (1998), NEO Kişilik Envanterinin Filipince ve Fransızca çevirileri ile elde ettikleri verilerin Amerikan normatif faktör yapısıyla net bir uyum gösterdiğine işaret etmektedirler. Somer ve Goldberg (basımda), Türkçede kişilik özelliklerini tanımlayan sıfatlarla üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışma sonucunda, BFM'ni destekleyici veriler elde etmiştir.

Digman (1990), beş faktörün bugüne kadar birçok dilde yapılan çalışmalarda ortaya çıkmasının, bu beş faktörle kişilikte çok temel olan bir yapının kapsandığına işaret ettiğini belirtmektedir. Digman, "dile ya da kültüre bağlı olmaksızın dünyanın her yerinde insanların kişiliği, ortak bir yorumlama biçimi olup olmadığı" sorusunu sormaktadır (s.443). Paunonen ve ark. (1992), BFM'nin evrensel olup olmadığı sorusuna cevap verebilmek için, değerlerin, sosyalizasyon süreçlerinin ve yaşam tarzlarının farklılaştığı kültürlerde araştırmalar yapılmasının gereğine işaret etmektedirler. Yazarlar, bu tür farklılıkların kişiliğin gözlenen yapısında farklılıklar yaratıp yaratmayacağına önemli bir soru olduğunu belirtmektedirler. McCrae ve Costa (1997), beş farklı dil grubunda yapılan çalışmaları karşılaştırdıklarında bulgularının, BFM'nin uluslararası genellenabilirliğine ilişkin kuvvetli ipuçları sağladığını belirtmektedirler. McCrae ve ark. (1998), BFM'nin kişilik özellikleri psikolojisinin klinik, eğitim ve organizasyonlarda kullanımının kültürler arası genellenebilirliği için uygun bir temel oluşturmakta olduğuna dikkat çekmektedirler.

Bu çalışmada, Türkçe'de kişilik özelliği tanımlayan sıfatların yapısal ve boyutsal özelliklerinin yetişkin örneklemi üzerinde incelenmesi ve daha önce Türkiye'de öğrenci örnekleminden elde edilen BFM'ne ilişkin sonuçlarla karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem

Örneklem

Bu çalışma, toplam 538 kişilik (287 kadın, 249 erkek) bir yetişkin örneklemi üzerinde yürütülmüştür. Bu örneklem yürütülmekte olan daha geniş çaplı bir araştırma örnekleminin bir bölümünü oluşturmaktadır. Örneklem, 19 ile 65 yaş arasında dağılmaktadır ve yaş ortalaması 30.30, standart sapması 8.72'dir. Örnekleme giren bireylerin 152'si orta dereceli okul mezunu, 381'i ise yüksek eğitimlidir. Örnekleme giren denekler, Ege Üniversitesinin çeşitli fakülte ve bölümlerinde okumakta olan ve Psikolojiye Giriş dersi alan öğrencilerin yakınlarından oluşmuştur.

Veri Toplama Araçları

Sıfat Listesi. Kişilik tanımlayan sıfat listelerinin diğer dillerden tercüme edilmesinin, değişik dil gruplarında ortaya çıkabilecek kişilik değerlendirmelerindeki farklılıkları gözlemlemeye imkan vermeyeceği ve ayrıca BFM'ni empoze edebileceği düşüncesi ile, bu çalışmada bir ön çalışmadan (Somer, basımda), elde edilen Türkçe kişilik sıfatları kullanılmıştır.

Bu ön çalışmanın ilk aşamasında, üç adet ansiklopedik Türkçe sözlük taranarak 1300 adet kişilik özelliği tanımlayan sıfat belirlenmiştir. Bu sıfatlar önce 150 kişilik bir üniversite öğrenci grubuna uygulanmış ve sıfatları tanıdıkları bir bireyin kişiliğini tanımlamakta kullanışlı bulma düzeyleri saptanmıştır. Öğrencilerin kişiliği tanımlama konusundaki görüşlerinde %70 oranında uyum gösterdikleri sıfatlar seçilmiş, öğrencilere tanıdık gelmeyen ve kullanmadıkları sıfatlar bu aşamada elenmiştir. Sıfatlar daha sonra çeşitli yaş ve eğitim düzeylerinden 50 kişilik bir yetişkin grubuna uygulanmış ve yetişkinlere yabancı gelen sıfatlar listeden çıkarılmıştır.

Kalan 183 çift (366 tek) sıfat 250 kişilik bir öğrenci grubuna uygulanmış ve sıfatlar;

a. kalıcı bir kişilik özelliği olma (trait) ya

da durumsal, geçici bir özelliği tanımlama (state),

b. birbirinin zıttı olan sıfatların (örn., çalışkan - tembel) gösterdikleri korelasyon,

c. her sıfat için beşli ölçek üzerinde tüm grubun frekans dağılımları,

d. sıfatların kapsadığı davranış alanının soyutluğuna ilişkin öğrenci görüşleri,

e. sıfatların kendi aralarındaki ilişkiler, açısından incelenmiştir. Sonuçta tek uçlu (örn., açık - kapalı sıfatları iki uçlu tek bir ölçek olarak değil, ayrı ayrı ölçeklerde temsil edilmiştir) ve yedi basamaklı ("Tamamiyle uygun"dan, "Hiç uygun değil"e kadar) 235 adet sıfat derecelemesini içeren bir liste oluşturulmuştur. Seçilen sıfatların davranış alanları açısından ilk örneklemi temsil edici olarak kalmasına özen gösterilmiştir. Zıt sıfatlar listede karışık bir formda basılmış ve sonlardaki sıfatların yorunluktan etkilenmesini gidermek amacıyla iki ayrı form oluşturulmuştur.

İşlem

Uygulama, 1996-97 akademik yılı içerisinde bireysel olarak yapılmış, deneklerden yalnız başlarına kaldıkları bir ortamda listeyi işaretlemeleri istenmiş ve bir hafta süre verilmiştir. Listeler deneklerden kapalı bir zarf içerisinde ve isimsiz olarak toplanmıştır. Listede kendini dereceleme işleminin tamamlanması ortalama 25 dakika sürmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Kişiler arasındaki, derecelemedeki uçlara kayma eğilimini dengelemek amacıyla ham puanlar her kişi için maddeler üzerinden z-puanlarına çevrilmiş ve analizler bu z dönüşümünden sonra gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca z dönüşürmesi yapılmış öğrenci örneklemi verilerinden (Sommer ve Goldberg, basımda) elde edilen faktör yapısı ile yetişkin örnekleminden elde edilen faktör yapısı arasındaki ilişkiler faktör uyum yöntemi (Cattell, 1979) ile karşılaştırılmıştır.

Türkçe'de kişilik özelliği belirten sıfatların yetişkin örneklemdeki boyutsal yapısını

incelemek ve BFM ile ilişkilerini araştırmak amacıyla z-dönüşürmesi yapılmış 538 X 235'lik bir matris üzerinden, ana-bileşenler analizi yapılmış ve varimaks döndürmesi kullanılmıştır (verilerin analizindeki bu seçimlerle, önceki çalışmalarla uygunluk sağlanması amaçlanmıştır). Analizlerde özdeğeri 1.0' den büyük 61 faktör elde edilmiştir. Ancak faktör yapıları incelendiğinde bunların çoğunun yakın anlamlı sıfatların kendi aralarında gruplaşmasından oluşan alt düzey faktörler olduğu görülmektedir. Bu veri matrisinden elde edilen ilk 10 özdeğerin toplam varyansı açıklama oranları 8.7, 5.8, 3.7, 3.3, 2.2, 2.0, 1.7, 1.4, 1.4, 1.2'dir. Faktör özdeğerlerinin grafik dağılımı incelendiğinde (scree plot) iki, dört ve yedinci faktörlerde kırılma gözlenmekte ve bu noktadan sonra düzgün bir çizgi göstermektedir.

Goldberg ve Digman (1994), belirli bir kuramsal beklenti çerçevesine oturduğunda, faktör analizlerinde özdeğeri 1,0'den büyük olan tüm faktörlerin değerlendirilmesinin gereksizliğini tartışmaktadırlar. Saucier (1997), faktör analizlerinde, örneklem, değişkenler ya da farklı diller karşılaştırılmak istendiğinde farklı hiyerarşik seviyelerde çözümlenmeler yapılmasını en azından üç ile yedi arasındaki faktör seviyelerini incelemesini önermektedir. Çalışmamızda, özdeğerlerin grafik dağılımı ve yazarların tartışmaları göz önünde bulundurulmuş, beş, altı ve yedi faktörlü çözümler incelenmiştir. Bu analizler sonucunda, ilk beş faktörün daha önceki çalışmalarla bağlantı kurmaya olanak veren beş temel faktör olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Altıncı faktör net bir şekilde Sorumluluk alt boyutunun olumsuz ucundaki sıfatları kapsayarak bu faktörde bir bölünme olarak ortaya çıkmakta, yedinci faktörün ise yine bazı olumsuz özellikleri biraraya toplayan nispeten az sayıda sıfattan oluşan bir faktör olduğu ve ilk beş faktörün olumsuz uçlarına dağıldığı gözlenmektedir. Bu değerlendirmeler göz önünde bulundurularak beş faktörlü çözüm için varimax döndürmesi yapılmış ve sıfat ölçeklerinin bu faktörlerden aldığı yükler Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1*Beş Faktörlü Çözüm İçin Kişilik Sıfatlarının Döndürülmüş Faktör Yükleri*

Sıfatlar	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Ortak Katkı
Az konuşan, sessiz	-.64	.04	.05	.10	-.06	.42
Çekingen, sıkılgan	-.63	-.03	.18	-.04	-.15	.45
İçedönük	-.60	-.02	.10	-.12	-.16	.41
Girişken, atılgan	.60	.21	-.03	.09	.04	.41
Canlı, hareketli, faal	.59	.13	.05	.18	.08	.41
Delidolu	.56	-.14	.01	-.13	-.10	.36
Konuşkan	.54	-.03	.03	.04	.12	.31
Utangaç	-.53	.00	.21	-.04	-.19	.36
Kapalı	-.52	-.12	.01	-.10	-.09	.31
Hazırcevap	.52	.07	-.24	-.04	.10	.34
Maceracı	.48	-.04	-.02	-.04	-.06	.24
Dikkat çekmeyen, silik	-.48	-.17	.01	.07	-.05	.26
Şakacı	.48	-.11	.13	.10	.02	.27
Ağır başlı	-.48	.20	.15	.26	-.01	.36
Hoşsohbet	.47	-.05	.07	.13	.06	.25
İlgi çekmeyi seven	.45	.04	-.06	.01	-.22	.26
Değişik, ilginç	.44	-.08	-.09	-.11	.15	.24
Etkisiz	-.44	-.25	.03	.04	-.02	.26
Neşeli	.43	-.04	.17	.29	-.04	.30
Tekdüze	-.43	-.06	-.02	-.07	-.23	.25
Dışa dönük	.43	-.01	.01	.03	.20	.22
Geveze	.42	-.21	-.04	-.11	-.06	.24
Pısrık	-.41	-.23	-.01	.07	-.18	.26
Girişimci	.41	.27	-.09	.17	.12	.29
Baskın, belirgin	.40	.09	-.07	-.11	.09	.19
Kendi halinde	-.40	.01	.21	.06	-.19	.24
İnandırıcı, ikna edici	.40	.18	.03	.04	.34	.31
Sıkıcı	-.40	-.15	-.17	-.11	-.03	.22
Cesur	.40	.20	-.15	.13	.25	.30
Çok yönlü, ilgilerigeniş	.39	.03	.03	.01	.34	.28
Soğuk, uzak	-.39	-.07	-.23	-.05	.01	.21
Durgun, hüzünlü	-.38	-.12	.07	-.36	-.15	.32
Çekici	.38	.05	.03	.08	-.06	.16
Lider	.38	.23	-.26	.02	.11	.27
Güzel konuşan	.38	.13	.02	.14	.27	.25
Değişikliği sevmeyen	-.37	-.05	-.16	.04	-.12	.18
Etkili	.37	.12	-.07	.06	.16	.19
Değişikliğe açık	.37	.01	.21	.04	.22	.23

Tablo 1'in devamı

Sıfatlar	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Ortak Katkı
Canayakın, sıcak	.36	-.08	<u>.33</u>	.10	-.05	.26
Duyularını ifade eden	.35	.13	.16	.10	.13	.19
Sosyal	.35	.07	.11	.15	<u>.35</u>	.28
Duyularını gizleyen	-.35	.04	-.01	-.05	.00	.13
Gözüpek	.34	.23	-.14	.10	.18	.23
Yaratıcı	.34	.17	-.02	.08	.22	.20
Sevimli	.34	-.11	.20	.27	-.14	.26
Hayal gücü kuvvetli	.33	-.11	.09	-.08	.00	.14
Kurallara uyan, kuralcı	-.33	.26	.03	<u>.33</u>	-.26	.36
Açıkgöz	.33	.19	-.20	.20	-.14	.24
Ümitsiz	-.32	-.25	-.06	-.28	-.18	.29
Değişikliği seven	.31	-.09	.07	.04	.16	.14
Alışılmış	-.30	.07	.13	.21	-.24	.21
Uyuşuk, hareketsiz, pasif	-.27	-.20	-.02	.11	.10	.14
Acık	.27	.11	.01	-.05	.25	.15
Sade.basit	-.26	.00	.09	.01	.13	.09
İddiasız ..	-.25	-.21	.21	-.05	-.02	.15
Alaycı	.24	-.15	-.24	-.02	.00	.14
Serseri	.23	-.16	-.12	-.11	.10	.11
Pratik	.23	.21	.00	.06	.17	.13
Dar görüşlü	-.22	-.08	-.21	.05	-.21	.14
Estetiğe güzelliğe önem veren	.20	-.02	.03	-.07	.02	.05
Disiplinli	-.16	.62	-.08	.08	-.01	.42
Disiplinsiz	-.12	-.59	-.03	.03	.19	.40
Gayretsiz	-.22	-.58	-.15	.11	.01	.42
Tembel	-.15	-.58	-.22	.02	-.02	.40
Amaçsız	-.22	-.54	-.15	.05	.07	.38
Gevşek	.03	-.54	-.09	.02	-.02	.30
Gayretli	-.05	.52	.02	.04	.12	.29
Düzenli	-.18	.52	.02	.11	-.06	.32
Programlı	-.08	.51	-.07	.25	.16	.36
Sorumsuz	-.08	-.51	-.22	.22	-.08	.36
Programlı	-.04	.50	-.12	.23	.07	.32
Beceriksiz	-.27	-.50	-.18	.10	.02	.36
Azimli	.10	.49	-.14	-.06	.18	.30
Hırslı	.15	.48	-.25	.02	-.14	.34
İşi sıkı tutan	-.05	.48	.04	.16	.05	.26
Tedbirsiz	-.03	-.47	.11	-.04	-.08	.24
Dağınık	.15	-.46	.01	-.11	.16	.27

Tablo 1'in devamı

Sıfatlar	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Ortak Katkı
Sorumluluktan kaçan	-.11	-.46	-.21	.14	-.25	.34
Çalışkan	.07	.45	.06	.08	.06	.22
Dikkatli	.08	.44	.05	.11	.11	.23
Kontrollü	-.21	.44	.14	.15	.15	.30
Dalgın, dikkatsiz	-.10	-.44	.04	-.13	-.04	.22
Tedbirli	-.21	.44	-.04	.21	.09	.23
Dengesiz	-.03	-.43	-.20	-.02	.09	.23
Ciddi	-.27	.43	.04	.06	.11	.27
İradesiz	-.10	-.42	-.04	-.12	-.15	.22
Sorumluluk sahibi	-.14	.40	.26	-.08	.29	.34
Dengeli	-.13	.40	.19	.22	.16	.28
Otoriter	.17	.39	-.28	.06	.00	.26
Prensipsiz	-.07	-.39	-.03	.05	-.18	.19
Mücadeleci	.22	.39	-.08	-.07	.27	.28
Prensip sahibi	.02	.39	.00	.03	.33	.26
Kendine güvensiz	-.34	-.37	.04	-.19	-.25	.35
Verimli	.11	.37	.23	.08	.03	.21
Kontrolsüz	.01	-.37	-.06	-.18	-.07	.17
Tutumlu	-.18	.35	-.08	.19	-.13	.22
Temkinli	-.25	.34	.03	.15	.15	.23
İradeli	-.10	.34	.13	.25	.23	.26
Dayanaksız	-.31	-.33	.04	-.13	-.10	.23
Yetenekli.becerikli	.18	.32	.03	.13	.30	.24
Amaçlı	.07	.32	.00	.01	.07	.11
Diñ	.25	.31	.08	.28	-.01	.25
Akılsız	-.25	-.30	-.24	.04	.09	.22
Mantıksız	-.11	-.30	-.23	.06	-.21	.20
İstekli	.15	.29	.15	.21	.05	.18
Rekabetçi	.24	.29	-.28	.13	-.10	.25
Kayıtsız	-.02	-.29	-.20	.15	-.19	.18
Savurgan	.23	-.28	.12	-.14	-.08	.17
Saf, kolay aldanan	-.20	-.28	.17	-.02	-.25	.21
Uyumsuz	-.11	-.26	-.25	-.19	.16	.21
Tutarlı	-.01	.26	.22	.04	.20	.16
Gerçekçi	.07	.25	.11	-.06	.02	.08
Mükemmelliyetçi	-.09	.24	-.21	-.07	.06	.12
Dakik	-.08	.19	.07	.16	.04	.08
Alçak gönüllü	-.16	.01	.53	.15	.04	.33
Duygulu	.01	-.09	.53	-.11	-.18	.34
Bencil	-.06	-.13	-.47	-.02	-.05	.24

Tablo 1'in devamı

Sıfatlar	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Ortak Katkı
Fedakar, yardımsever	-.05	.08	.46	.17	-.04	.25
Dostça, arkadaşça	.17	-.04	.46	.04	.03	.25
Hoşgörülü	-.05	-.03	.45	<u>.34</u>	.13	.34
Duygusuz	-.15	-.06	-.45	.18	.19	.30
Acımasız	.11	.05	-.44	.01	.07	.22
Merhametli	-.07	-.09	.44	.02	.05	.21
Sevecen	.20	.03	.44	.03	.00	.23
Anlayışlı	-.16	.00	.43	.17	.17	.27
Duyarlı	.04	-.06	.42	-.11	.12	.21
Dürüst	-.09	.23	.41	-.10	.12	.26
Düşmanca	-.10	-.15	-.41	.06	.02	.21
İnsancıl	-.03	-.06	.41	.05	.16	.20
Hoşgörüsüz	-.05	-.03	-.41	-.01	.04	.17
Vicdanlı	-.18	-.10	.41	.00	.16	.23
Vicdansız	-.04	-.08	-.39	.12	.02	.18
Emin, güvenilir	-.01	.14	.38	.02	.09	.18
Vefakar	-.12	.08	.38	.03	.22	.22
Uyuşulmaz	-.10	-.17	-.38	-.10	.08	.20
Huysuz, hırçın, aksi	.13	-.06	-.38	<u>-.34</u>	-.14	.30
İyi huylu	-.10	.01	.37	.21	.00	.19
Düşüncesiz	-.17	<u>-.32</u>	-.37	.17	.11	.31
Çıkarıcı	-.05	.01	-.36	.10	-.08	.15
Geçimsiz	-.08	-.17	-.36	-.21	.12	.22
Uysal	<u>-.31</u>	-.02	.36	<u>.33</u>	-.13	.35
İşbirliğine yatkın	.17	.08	.35	.21	.10	.21
Kendini beğenmiş	.14	-.09	-.34	-.12	.05	.16
Yüzsüz	-.06	-.27	-.34	.19	.13	.25
Uyumlu	-.02	.16	.34	.18	-.11	.18
Haddini bilen	-.05	.13	.34	.18	.11	.18
Kaba, kırıcı	.06	.05	-.33	-.17	.05	.14
Saygısız	.04	-.13	-.32	.07	.02	.13
Saldırgan	.21	-.06	-.32	-.18	-.10	.19
Kibar, nazik	-.03	-.07	.32	.21	-.01	.15
Sadakatli	-.09	.04	.32	.11	.12	.13
Cimri	-.12	.07	-.31	.11	-.18	.16
Başkalarını düşünen	-.02	.02	.31	-.01	.17	.13
Vefasız	-.13	-.24	-.30	-.01	-.04	.17
Anlayışsız	-.16	-.20	-.30	.03	.07	.16
Cömert	.10	-.03	.29	.06	.10	.11
İddiacı	.27	.16	-.28	-.16	-.17	.23

Tablo 1'in devamı

Sıfatlar	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Ortak Katkı
Esnek	.23	-.07	.27	.08	.10	.15
Samimi, açık sözlü	.11	.05	.27	-.03	.22	.13
Uzlaşıcı	-.18	-.06	.27	.25	.08	.17
Terbiyeli	-.19	-.03	.25	.21	-.03	.15
Aklı başında	-.13	.22	.25	.24	.09	.19
Saygılı	-.13	.04	.25	.12	.11	.11
Ağzı sıkı	-.17	.08	.23	.11	.17	.13
Herkese güvenen	.03	-.19	.21	.07	.01	.09
İsrarcı	.17	.20	-.20	-.06	-.13	.13
Huzurlu	.06	.16	.07	.62	.14	.44
Huzursuz	-.25	-.18	-.07	-.58	-.02	.43
İsyankar	.19	-.02	-.12	-.55	.01	.36
Mutlu	.11	.12	.17	.53	.11	.35
Sinirli, asabi	.04	-.01	-.12	-.51	-.11	.28
Karamsar	-.27	-.11	.05	-.50	-.21	.38
Karmaşık	.08	-.25	-.04	-.50	-.03	.32
Problemli	-.15	-.28	-.07	-.49	-.11	.36
Bunalımlı	-.18	-.24	-.13	-.49	-.04	.35
Sakin	<u>-.34</u>	.02	.12	.48	.10	.38
Dikbaşlı	.21	-.01	-.17	-.45	.03	.27
Sağlıklı	.14	.06	-.02	.43	-.01	.21
Problemsiz	-.03	.03	-.04	.43	.08	.19
Endişeli	-.18	-.02	.20	-.43	-.27	.33
Mutsuz	-.17	-.26	-.10	-.42	-.06	.29
Kaygılı	-.26	-.10	.13	-.42	-.23	.32
Evhamlı, kuruntulu	-.21	-.06	.09	-.41	<u>-.32</u>	.33
İyimser	.06	-.03	.25	.41	-.03	.23
Gergin	-.14	-.11	.05	-.40	-.17	.22
Sabırlı	-.20	.15	.14	.35	.12	.22
İtaatli	-.24	.18	.08	.35	-.19	.25
Şüpheli	-.07	.03	-.05	-.35	-.26	.20
Rahat	.25	-.10	-.08	.34	.14	.21
Yorgun, bitkin	<u>-.30</u>	-.28	.05	-.32	-.14	.30
Sorgulayıcı	.14	.06	-.15	-.32	-.06	.15
Yapay, yapmacık	-.04	-.17	<u>-.30</u>	.32	-.17	.25
Başına buyruk	<u>.30</u>	.00	-.10	-.31	.20	.24
Sabırsız	.11	-.12	-.04	-.31	-.16	.15
Geleneksel	-.28	-.24	.04	-.29	-.14	.24
Sahtekar	-.22	.18	.13	.29	-.22	.23
Hastalık hastası	.03	.01	-.23	.28	.08	.14

Tablo 1'in devamı

Sıfatlar	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Ortak Katkı
Kinci	-.25	-.05	-.03	-.26	-.04	.13
Derin düşünen	.01	.11	-.22	-.26	-.23	.18
Hoş görünümlü	-.10	.12	.21	-.25	.13	.15
Sinsi	.14	-.01	.10	.25	-.08	.10
Kaygısız	.02	-.04	-.21	.24	-.15	.13
Kültürlü	.08	-.20	-.15	.22	.02	.12
Okumayı seven	.13	.10	.06	.18	.47	.29
Araştırmacı, inceleyici	.04	.05	.13	-.03	.41	.19
Hazırcı, ezberci	.27	.24	-.07	.08	.40	.30
Yüzeysel	-.11	-.20	-.16	.04	-.40	.23
Kıskanç	.13	-.06	-.10	-.20	-.39	.22
Önyargılı	-.04	.05	-.01	-.15	-.39	.18
Muhafazakar	-.19	.16	-.06	.05	-.39	.22
Aydın	.05	.06	.13	.07	.38	.18
Kendine güvenen	.19	.29	.00	.23	.38	.32
Kararlı	.10	.35	-.07	.21	.37	.32
Zeki, akıllı	.21	.18	.06	.16	.37	.24
Bilgili	.21	.25	.04	.14	.36	.26
Tutucu	-.25	.08	-.07	.00	-.36	.20
Yenilikçi, modern	.29	.10	.03	.13	.34	.23
Yenilikçi, deneyimci	.26	.12	-.03	.07	.33	.20
Bağımsız	.24	.02	-.12	-.07	.33	.19
Sorumluluk üstlenen	.10	.30	.17	.01	.32	.23
Kaprisli	.12	.06	-.30	-.28	-.32	.29
Sanata ilgili	.21	-.01	.15	-.02	.32	.17
Kendini tanıyan	.01	.16	.08	.09	.32	.14
Serinkanlı	.08	.07	-.08	.28	.32	.20
Adil	-.18	-.08	.13	.01	.31	.15
Geniş görüşlü	.28	.01	.18	.07	.31	.21
Bağımlı	-.15	-.09	.00	-.13	-.31	.14
Telaşlı	-.10	-.09	.21	-.26	-.29	.22
Gösterişçi	.17	-.05	-.21	.08	-.28	.16
Korkak	-.22	-.15	.02	-.18	-.27	.18
Kültürsüz	-.18	-.15	-.07	.03	-.27	.13
Hayalci	.24	-.17	.14	-.13	-.27	.19
Heyecanlı	.04	-.02	.26	-.21	-.26	.19
Dayanıklılı	.07	.21	.02	.11	.23	.11

Not: Her değişkenin en yüksek yükü aldığı değerlerin yanına yıldız (*) işareti konulmuştur. .30'dan daha yüksek yük aldığı diğer faktörlerin ise faktör yüklerinin altı çizilmiştir. 1. Dışadönüklük, 2. Sorumluluk 3. Yumuşak Başlılık 4. Duygusal Dengelilik, 5.Zeka/Deneyime Açıklık

Tablo 1'deki beş faktörlü çözüm toplam varyansın yaklaşık % 24 ünü açıklamaktadır. Beş faktör için toplam açıklama yüzdesinin düşüklüğü değişken sayısının çokluğu (235) ile ilişkili görülmektedir. Somer (1997), öğrenci örneklemi ile yaptığı çalışmada, değişken sayısını azaltmak amacıyla eş anlamlı kelimeleri birleştirerek analiz etmiş, bu durumda ilk beş faktörün açıklama oranı yüzde elli civarında bulunmuştur. Aynı örneklem üzerinde analizler yapan Somer ve Goldberg (basımda), 235 değişkeni ayrı ayrı faktör analizine soktuklarında elde ettikleri açıklama oranı çalışmamızın bulguları ile büyük ölçüde benzerlik göstermiştir. Ayrıca Peabody ve Goldberg'ün (1989) İngilizce'de, Somer ve Goldberg'ün (basımda) Türkçe'deki bulgularıyla ortaya koydukları gibi, kişilik faktörlerinin açıklama oranları örneklem homojen (bu çalışmada kişilerin sadece kendilerini değerlendirmiş olmaları) veya heterojen (sevilen ve sevilmeyen kişilerin de değerlendirilmesinin kapsandığı örneklem) olmasına göre, büyük ölçüde farklılık göstermekte, heterojen örneklemelerde varyasyonun artmasına bağlı olarak faktörlerin açıklama yüzdesinin de arttığı görülmektedir.

Aşağıda daha ayrıntılı olarak tartışılacağı gibi, elde edilen ilk beş faktör kapsam olarak çeşitli araştırmalarda ortaya çıkan BFM ile (Borgatta, 1964; Digman ve Inouye, 1986; Goldberg, 1990, 1992; Johnson ve Ostendorf, 1993; McCrae ve Costa, 1987; Norman, 1963) büyük ölçüde ilişkili görünmektedir.

Dışadönük, konuşkan, girişken, canlı, hareketli, sosyal, baskın vb. (ve zıtları) gibi sıfatların yüksek yük aldığı birinci faktör, BFM'nde *Dışadönüklük* (Extroversion) olarak isimlendirilen faktörle uygunluk göstermektedir. Bu faktör toplam varyansın %8.7'sini açıklamaktadır. McCrae ve Costa (1985), Sıcaklık, Topluluğu Sevme, Hareketlilik, Heyecan Ara-

ma, Olumlu Duygular boyutlarını, *Dışadönüklük* faktörünün alt boyutları olarak önermektedirler. Bu özellikler çalışmamızın bulguları ile uygunluk göstermektedir. Çalışmamızda bu faktörden en yüksek yükü alan *dışadönük, sosyal, konuşkan, çekingen, pısrık, içedönük* gibi sıfatlar Topluluğu Sevme alt boyutu ile ilişkilendirilebilir. Yine çalışmamızda bu faktörden en yüksek yükü alan *hareketli, canlı, faal, pasif, uyusuk* gibi sıfatlar Hareketlilik alt boyutu ile, *neşeli, şakacı* gibi sıfatlar Olumlu Duygular alt boyutu ile ve *soğuk, uzak, kapalı, açık, çekici, sevimli* gibi sıfatlar da Sıcaklık alt boyutu ile ilişkili görülmektedir. Johnson ve Ostendorf (1993), *açık, eğlenceyi seven, dışadönük, sosyal* sıfat ölçeklerinin *Dışadönüklük* en kuvvetli belirleyicileri olduğuna işaret etmektedirler. Bu özellikler Tablo 1'de birinci faktör altında görülebilir. Goldberg (1992), baskınlık ve hareketliliğin *Dışadönüklük* faktörünün temel özellikleri olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmada da bu özellikler *Dışadönüklük* boyutunun temel belirleyicileri olarak ortaya çıkmaktadır.

İkinci faktör, BFM'nde *Sorumluluk/Güvenilirlik* (Conscientiousness) olarak isimlendirilen faktörle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu metinde tam Türkçe karşılığı olmamakla birlikte, kapsamını daha iyi temsil ettiği düşünüldüğünden, bu boyut *Sorumluluk* boyutu olarak isimlendirilmiştir. Birinci faktörden yüksek yük alan örneğin, *düzenli, programlı, disiplinli, çalışkan, dikkatli, dengeli, amaçlı, sorumluluk sahibi* (ve zıtları) sıfatları, çeşitli çalışmalarda sorumluluk boyutunu en iyi temsil eden sıfatlar olarak ortaya çıkmaktadır. Costa, McCrae ve Dye (1991), Sorumluluk boyutunun *aktive edici ve ketleyici* yanları olduğuna dikkat çekmektedirler. Bu aktive edici yön, başarı ihtiyacı ve çalışmayı sevmekle karakterize edilmektedir ve bizim çalışmamızda *çalışkan, amaçlı, verimli, müca-*

deleci, azimli, gayretli, iradeli, dinç gibi bu faktörden yüksek yük alan sıfatlar, bu aktive edici yönü temsil eden sıfatlar olarak düşünülmektedir. Ketleyici yön ise, daha çok ahlaki değerler ve tedbirlilik ile karakterize edilmektedir ve çalışmamızın sonuçlarında aynı faktörden yüksek yük alan *kontrollü, disiplinli, sorumluluk sahibi, dengeli, dikkatli, tedbirli, temkinli, dakik, prensip sahibi* gibi sıfatlar, bu ketleyici yönün temsilcisi olarak görülmektedirler. Johnson ve Ostendorf (1993), çalışmalarını sonucunda *dikkatli, titiz, düzenli, çalışkan, dakik, tutumlu, vicdanlı, programlı, dikkatsiz, tembel, dağınık, gevşek, savurgan, düzensiz* gibi sıfatların sorumluluk boyutunun temel belirleyicileri olarak rapor etmektedirler. Bu çalışmada da *vicdanlı* sıfatı hariç bu sıfatların tamamı ya da çok yakın anlamlıları ikinci faktörden en yüksek yükü almaktadırlar. Trapnell ve Wiggins (1990), düzenli olmayı bu boyutla kuvvetle ilişkili görmektedirler ve Conley (1985) de bu boyutu dürtü (impulse) kontrolü temelinde değerlendirmektedir. Tablo 1'den görülebileceği gibi bu görüşler de araştırmamızın bulguları ile uygunluk göstermektedir. Sorumluluk olarak isimlendirdiğimiz bu ikinci faktör, toplam varyansın %5.8'ini açıklamaktadır.

Tablodan izlenebileceği gibi, *alçakgönüllü, duygulu, yardımsever, hoşgörülü, anlayışlı, merhametli, duyarlı, dürüst, vicdanlı, insancıl, iyi huylu, uysal* (ve zıtları) gibi sıfatlar etrafında merkezleşen üçüncü faktör de güçlü bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır ve kolaylıkla BFM'ndeki *Yumuşak Başlılık* (Agreeableness) boyutu ile ilişkilendirile bilmektedir. Johnson ve Ostendorf (1993), *yumuşak başlı, ılımlı, nazik, yumuşak kalpli* 'ye karşılık *kavgacı, dikbaşlı, kaba* sıfat ölçeklerini bu boyutun temel belirleyicileri olarak bildirmektedirler. Bu sıfatların ya da yakın anlamlılarının tümü de bu çalışmada üçüncü faktörden en yüksek yükü almaktadırlar. Norman (1963),

Johnson ve Ostendorf (1993) Cömertlik özelliğinin bu boyutun temel karakteristiği olduğunu belirtmektedirler. Bizim çalışmamızda da bu özellik Yumuşak Başlılık boyutu ile en yüksek ilişkiyi göstermektedir. Costa, McCrae ve Dye (1991), Dışadönüklük ve Yumuşak Başlılık boyutlarının her ikisinin de, temel olarak kişilerarası ilişkilerle ilgili olduğuna işaret etmekte ancak Yumuşak Başlılık boyutunun temelde ilişkinin kalitesi ile ilgili olduğuna ve bu boyutun anlayışlılıktan, düşmanlığa doğru giden bir çizgi oluşturduğuna dikkat çekmektedirler. Yumuşak Başlılık boyutunun bu tür bir yorumu, çalışmamız sonuçlarıyla da desteklenmektedir. Bu ilişkiyi bu faktörden en yüksek yük alan, *dostça, anlayışlı, sevecen'e* karşılık *hoşgörüsüz, düşmanca, kırıcı, ve kaba* sıfatlarında görmek mümkündür. Costa, McCrae ve Dye (1991) Güven, Doğrusözlülük, Alturizm, Uyuma, Alçakgönüllülük ve ılımlılık boyutlarını Yumuşak Başlılık ölçeği için alt boyutlar olarak önermektedirler ve bu alt boyutlarla ilişkili sıfatlar Tablo 1'de üçüncü faktör altındadır. Yine Costa, McCrae ve Dye'nin (1991) görüşleri ile tutarlı olarak, yumuşak başlılık boyutu ahlaki değerlerle kuvvetle ilişkili görünmektedir. Yumuşak Başlılık olarak isimlendirdiğimiz bu üçüncü faktör, toplam varyansın %3.7'sini açıklamaktadır.

Dördüncü faktör *Duygusal Dengelilik* ya da *Nörotiklik* (Neuroticism) olarak isimlendirilebilecek olan, toplam varyansın %3.3' ünü açıklayan ve kapsamı açısından da oldukça açık bir yapısı olan bir faktördür. *Sinirli, gergin, endişeli, kaygılı, huzursuz, bunalımlı, karamsar, problemli, mutsuz* (ve zıtları) gibi sıfatlar bu faktörden yüksek yük almaktadırlar. McCrae ve Costa'nın (1991) ifade ettikleri gibi, kişilik psikologları Nörotiklik terimini temelde psikolojik rahatsızlık yaşamaya bir yatkınlık olarak görülebilecek normal bir kişilik boyutu olarak

tanımlamaktadırlar. Yazarlar bu boyutun, psikolojik olarak iyi olma ve somatik şikayetlerle ilişkisine dikkat çekmektedirler.

Bu çalışmada da dördüncü faktör etrafında kümelenmiş olan sıfatlar bu özellikler üzerine temellenmektedir. Nörotiklik'in olumsuz duygulanımla, Dışadönüklük'ün ise olumlu duygulanımla olan ilişkilerine işaret eden araştırma sonuçları (Amirkhan, Risinger ve Swickert, 1995; Izard ve ark., 1993; Johnson ve Ostendorf, 1993; MacDonald, 1995; McFatter, 1994), bu çalışmanın faktör analizi sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. MacDonald duygulanım şiddetinin Nörotiklikle yakından ilişkili olduğunu belirtmekte ve şiddetli duygulanım boyutunda yüksek olan kişilerin, çevreyle yoğun ilişki içinde olmaya daha çok motive olduklarına ve hem davranışsal yaklaşma hem de davranışsal uzaklaşma sistemlerinin aktive olma eğiliminde olması nedeniyle, sıklıkla çatışan hedeflere sahip olduklarına işaret etmektedir. Çalışmamızın bulgularında da *karmaşık* sıfat ölçeğinin Nörotiklik boyutundan yüksek yük almasının MacDonald'ın bu görüşü ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Zeki, bilgili, yaratıcı, kültürlü, araştırmacı, inceleyici, aydın, yenilikçi, bağımsız, geniş görüşlü, (ve zıtları) gibi sıfatları içeren beşinci faktör, McCrae and Costa'nın (1985) *Deneyime Açıklık* (Openness to Experience) ya da Norman'ın (1963) *Kültür* (Culture) ya da Goldberg'ün (1992) *Zeka* (Intellect) olarak isimlendirdiği faktörle ilişkili görünmektedir. Bu faktör, diğer dört faktöre göre toplam varyansın nisbeten daha az bir kısmını açıklamakta (%2.2) ve daha az sayıda sıfat içermektedir. Bu faktörle ilgili literatürde oldukça çelişkili sonuçlar bulunmakta ve beş faktörün içerisinde üzerinde en çok tartışılan faktör olduğu görülmektedir. Çalışmamızın sonucunda be-

şinci faktör olarak ortaya çıkan bu faktörün tutuculuk ve muhafazakarlığa karşı yenilikçi bir yaklaşımı polarize eden bir karakteristiğe sahip olduğu görülmektedir.

Bu çalışma ile yetişkin örnekleminden elde edilen faktör yapısı, Somer ve Goldberg'ün (basımda) öğrenci örnekleminden (kendini değerlendiren öğrenciler için) elde ettikleri faktör yapısı ile karşılaştırıldığında, büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Her iki çalışmada aynı sıfat ölçekleri kullanılmış ve faktör yüklerinin iki çalışma sonucundaki dağılımları, faktör uyumu katsayıları (Cattell, 1979) ile karşılaştırılmıştır. Faktör uyumu katsayıları sırasıyla Dışadönüklük için (.91), Sorumluluk için (.94), Yumuşak Başlılık için (.85), Duygusal Dengelilik için (.85) ve Deneyime Açıklık için (.70) olarak elde edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada değişken sayısının çokluğu nedeniyle ideal düzeyde örneklem-değişken oranına ulaşamamış olmakla birlikte elde edilen sonuçlar, Somer ve Goldberg'ün (basımda), farklı değişken-denek oranları ile yaptıkları çok sayıda analizde elde ettikleri faktör yapısıyla uygunluk göstermektedir. Bu sonuçlar bize, elde edilen faktörlerin oldukça kuvvetli faktörler olduğunu, denek sayısından ve örneklem farklılıklarından (yetişkin - öğrenci) fazla etkilenmediklerini düşündürmektedir.

Dışadönüklük, Sorumluluk, Yumuşak Başlılık ve Duygusal Dengelilik faktörleri iki örneklemde yüksek düzeyde uyum göstermekte; Deneyime Açıklık ya da Zeka olarak isimlendirilen beşinci faktör ise, diğerlerine göre nispeten düşük bir faktör uyumunu vermektedir. Bu sonuçlar, hem dünyadaki çeşitli çalışmalarda hem de bizim çalışmamızın sonucunda diğer dört faktöre göre biraz daha karmaşık bir yapı gösteren beşinci faktörün, yapısını netleştirmek üzere daha çok çalışılma-

sı gerektiğine işaret etmektedir.

Araştırmamızın sonuçları, yetişkin örnekleminde analiz edilen kendini derecelendirme tipindeki sıfat ölçeklerinin, yurtdışındaki çalışmalarla ve Türkiye'deki öğrenci örnekleminden elde edilen sonuçlarla uyumlu olarak Dışadönüklük, Sorumluluk, Yumuşak Başlılık, Duygusal Dengelilik ve nispeten daha düşük bir güvenle, Deneyime Açıklık/Zeka olarak isimlendirilen beş temel kişilik boyutuyla temsil edilebileceğine dair ipuçları vermektedir.

Hiyerarşik bir yapı içinde düşünüldüğünde, beş üst düzey faktörün bireylerin kişilik yapılarının tanımlanmasında düzenleyici bir temel sağlarken, bu beş faktörün altındaki alanların incelenmesi bireylerin daha ayrıntılı tanınmasına imkan sağlayacağı belirtilmektedir (Costa ve McCrae, 1995). Temelde dile dayalı bir hipoteze bağlı olarak geliştirilen BFM'ne dayalı bir sınıflamanın, anadilimizdeki kişilik özellikleri belirten sıfatlarla yapılan bu çalışma sonuçlarıyla da desteklenmesinin, kendi kültürümüze uygun normal kişilik özelliklerini ölçmeye yönelik çok boyutlu kişilik ölçeklerinin geliştirilmesine üst düzey bir faktör çatısı olarak uygun bir temel oluşturabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Amirkhan, J. H., Risinger, R. T., & Swickert, R. J. (1995). Extraversion: A "Hidden" personality factor in coping. *Journal of Personality*, 63(2), 188-212.
- Bond, M. H., Nakazato, H., & Shiraishi, D. (1975). Universality and distinctiveness in dimensions of Japanese person perception. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 6(3), 347-357.
- Borgatta, E. F. (1964). The structure of personality characteristics. *Behavioral Sciences*, 12, 8-17.
- Cattell, R. B. (1947). Confirmation and clarification of primary personality factors. *Psychometrika*, 12(3), 197-220.
- Cattell, R. B. (1979). *The scientific use of factor analysis in behavioral and life sciences*. New York: Plenum Press.

- Church, A. T., & Burke, P. J. (1994). Exploratory and confirmatory tests of the Big Five and Tellegen's Three and Four Dimensional Models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(1), 93-114.
- Conley, J. J. (1985). Longitudinal stability of personality traits: A multitrait-multimethod-multioccasion analyses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(5), 1266-1282.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1995). Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the revised NEO Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 21-50.
- Costa, P. T., McCrae, R. R., & Dye, D. A. (1991). Facet scales for agreeableness and conscientiousness: A revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12(9), 887-898.
- De Raad, B., Perugini, M., Hrebickova, M., & Szarota, P. (1998). Lingua Franca of personality: Taxonomies and structures based on the psycholexical approach. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29, 212-232.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the Five-Factor Model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Digman, J. M., & Inouye, J. (1986). Further specification of the five robust factors of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(1), 116-123.
- Goldberg, L. R. (1981). Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. In L. Wheeler (Ed.), *Review of personality and social psychology* (Vol. 2, pp. 141-165). Beverly Hills, CA: Sage.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative "Description of Personality": The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216-1229.
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4(1), 26-42.
- Goldberg, L. R. (1995). What hell took so long? In P. E. Shrout & S. T. Fiske (Eds.), *Personality research, methods, and theory*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Goldberg, L. R., & Digman, J. M. (1994). Revealing structure in the data: Principles of exploratory factor analysis. In S. Strack & M. Lorr (Eds.), *Differentiating normal and abnormal personality* (pp. 216-242). New York: Springer.
- Hofstee, W. K. B., de Raad, B., & Goldberg, L. R. (1992). Integration of the Big-Five and circumplex approaches to trait structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(1), 146-163.

- Izard, C. E., Libero, D. Z., Putnam, P., & Haynes, O. M. (1993). Stability of emotion experiences and their relations to traits of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(5), 847-860.
- Johnson, J. A., & Ostendorf, F. (1993). Clarification of the Five-Factor Model with the abridged Big-Five dimensional circumplex. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(3), 563-576.
- MacDonald, K. (1995). Evolution of the Five-Factor Model and levels of personality. *Journal of Personality*, 63(3), 525-567.
- McCrae, R. R. (1987). Creativity, divergent thinking and openness to experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(6), 1258-1265.
- McCrae, R. R. (1993). Moderated analyses of longitudinal personality stability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(3), 577-585.
- McCrae R. R., & Costa, P. T. (1985). Updating Norman's "Adequate Taxonomy": Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), 710-721.
- McCrae R. R., & Costa, P. T. (1987). Validation of the Five-Factor Model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81-90.
- McCrae R. R., & Costa, P. T. (1988). Age, personality and spontaneous self-concept. *Journal of Gerontology*, 43(6), 177-185.
- McCrae R. R., & Costa, P. T. (1989). Rotation to maximize the construct validity of factors in NEO Personality Inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 24(1), 107-124.
- McCrae R. R., & Costa, P. T. (1991). Adding liebe und arbeit: The Full Five-Factor Model and well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(2), 227-232.
- McCrae R. R., & Costa, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52, 509-516.
- McCrae R. R., Costa, P. T., Del-Pilar G.H., Rolland J. P., & Parker, W. D. (1998). Cross-cultural assessment of the Five-Factor Model. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(1), 171-188.
- McFatter, R. M. (1994). Interactions in predicting mood from extraversion and neuroticism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(3), 570-578.
- Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(6), 574-583.
- Paunonen, S. V., Jackson, D. G. Forsterling, F., & Trezebinski, J. (1992). Personality structure across cultures: A multimethod evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(3), 447-456.
- Peabody, D., & Goldberg, L. R. (1989). Some determinants of factor structures from personality-trait descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(3), 552-567.
- Pervin, L. A. (1985). Personality: current controversies, issues and directions. *Annual Review of Psychology*, 36, 83-114.
- Piedmont, R. L., & Chae, J. H. (1997). Cross-cultural generalizability of the Five-Factor Model of personality. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28(2), 131-155.
- Piedmont, R. L., McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1991). Adjective check list scales and the Five-Factor Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4), 630-637.
- Saucier, G. (1997). Effects of variable selection on the factor structure of person descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1296-1312.
- Saucier, G. & Goldberg, L. R. (1996). The Language of personality: The lexical perspectives on the Five-Factor Model. In J. S. Wiggins, (Ed.), *The Five-Factor Model of personality: Theoretical Perspectives*. (pp. 21-50) New York: Guilford.
- Somer, O. (1997). Sifat listesi kişilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Ege Üniversitesi, EDE-96-002 No'lu Araştırma Projesi*: İzmir.
- Somer, O. (1998). Beş Faktör Modeli. *Türk Psikoloji Yazıları*, 1(2), 35-62.
- Somer, O. (basımda). Türkçe'deki kişilik özellikleri belirten sıfatlar üzerine bir ön çalışma. *Psikoloji Seminer Dergisi. Ege Üniversitesi. Edebiyat Fak. Psikoloji Bölümü*, İzmir.
- Somer, O., & Goldberg, L. R. (basımda). The structure of Turkish trait descriptive adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*.
- Tellegen, A., Wilcox, K. J., Segal, N. L., Lykken, D. T., Rich, S., & Bouchard, T. J. (1988). Personality similarity in twins reared apart and together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1031-1039.
- Trapnell, P. D., & Wiggins, J. S. (1990). Extension of the interpersonal adjective scales to include the Big Five dimensions of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(4), 781-79